

problematicke ústavy, konstitucionalismu, přirozeného a pozitivního práva, otázce legitimacy a legality - pochopitelně vždy na příkladu Masaryka, aby nakonec dospěla k otázkám revoluce a její oprávněnosti.

Tématem následující kapitoly s nadpisem Demokracie a svoboda jsou postupně republikanismus, parlamentarismus, problém reprezentace a identity, politické strany, volební právo a nakonec základní práva.

V poslední kapitole s názvem Národ, federalismus a sebeurčení je v souladu s nadpisem vyličeána problematika národa a nacionalismu, federace a autonomie stejně jako práva na sebeurčení. V samotném závěru si pak, pochopitelně opět ve vztahu k místu vydání, všimá Hain Masarykova vztahu ke Švýcarsku, které mu po Spojených státech bylo podle autora v mnohém inspirací.

Celou knihou pak jako červená nit prochází myšlenka uvedená a ukázkami dostatečně podložena už v úvodu: Stát není Masarykovi samoučelem, nýbrž prostředkem k vyššímu cíli, kterým je rozvoj jedince v rámci společnosti.

Hainova práce by neměla zůstat nepovšimnuta, jakkoliv by bylo přirozené možné polemizovat s některými jednotlivostmi, plynoucími z autorova úhlu pohledu. Jestliže ve svém úvodu konstatuje, že Masarykovi se nové poznatky ve státoprávní oblasti dají připsat jen stěží, ale přesto existují pádné důvody, proč se jím dnes zabývat, dá se stejně tak dobře říci, že ani tato kniha nepřichází s průkopnickou interpretací Masaryka, nicméně neobvyklost pohledu a poctivost, s jakou se autor zvoleným tématem zabývá (jistě ne náhodou je úvodní poděkování adresováno i do Masarykova ústavu v Praze za zpřístupnění těžko dostupných pramenů), jsou dobrým důvodem, proč ji doporučit ke čtení.

Pavel Lukeš

Dagmar Smreková, Zuzana Palovičová: *Podnikatelská a environmentálna etika*. Bratislava, vydal PhDr. Milan Štefanko – Vydavateľstvo IRIS 1999, 144 stran.

Autorky monografie ve svých úvahách o podnikatelské etice tvořivým způsobem navazují nejen na rozpracování této problematiky v zahraniční literatuře, ale i na přínosné výsledky zkoumání aktuálních otázek etiky podnikání na Slovensku. V tomto kontextu je třeba uvést alespoň knihu slovenské ekonomky E. Hanulákové *Podnikatelská etika* (Bratislava 1997), jakož i monografické práce slovenské filosofky A. Remišové: *Podnikatelská etika. Úvod do problematiky* (Bratislava 1997) a *Etické kodexy* (Bratislava 1998). Podnikatelské etice se věnují na Slovensku i další autoři, např. J. Gašparíková, L. Hohoš, J. Kánský, J. Letaši, A. Luknič, K. Remtová, Z. Suchánek aj. Za pozitivní je třeba považovat, že recenzovaná práce obsahuje analýzu povahy a předmětu podnikatelské etiky na jedné straně a environmentální etiky na straně druhé, neboť podnikání, na rozdíl od některých jiných druhů lidské činnosti, se odehrává nejen v rámci ekonomických struktur a vztahů, ale i v kontextu přírodního a sociálního prostředí.

Knih *Podnikatelská a environmentálna etika* obsahuje tyto kapitoly: 1. Morálka, etika a aplikovaná etika, 2. Podnikatelská etika, 3. Environmentálna etika, 4. Svet podnikania v sieti sociálnych, etických a environmentálnych súvislostí. První kapitola se především zabývá specifickým charakterem filosoficko-etické reflexe, klade si otázku smyslu etiky na pozadí morálního skepticismu, věnuje pozornost vztahu všeobecné a aplikované etiky a v souvislosti s tím i pojetí etiky jako praktické vědy. Právě v kontextu aktuálních ekonomických, sociálních a ekologických problémů, při úvahách o současné pozici etiky, dospívají autorky monografie k přesvědčení, že etiku

je třeba pojímat jako praktickou filosofii (s. 13 recenzované práce). Ta by pak měla přispívat k mravní orientaci člověka v soudobém světě charakterizovaném nadvládou ekonomicko-spořebního způsobu života a ekologickou krizí, tj. ovlivňovat situace mravního rozhodování a volby v konkrétních situacích. Po stránce metodologické vychází monografie D. Smrekové a Z. Palovičové z Kantovy teze, že z empirické skutečnosti nelze odvozovat to, co má být, protože pak bychom již napřed považovali za morální něco, co teprve chceme jako morální určit, respektive definovat. Na druhé straně, při úvahách o předmětu a charakteru etických zkoumání, přijímají autorky názor Hanse Jonase, že v etice již není možné vystačit pouze s Kantovým kategorickým imperativem, a je proto třeba, vzhledem ke vzrůstajícím globálním důsledkům ekonomické, technologicko-průmyslové a vojenské činnosti člověka, založit etiku na novém principu, principu zodpovědnosti. Proto v soudobých etických reflexích převládají tendence, v nichž je morální akcent přesouván z krátkodobých důsledků mravního jednání na důsledky dlouhodobé. Tato skutečnost souvisí se vzrůstající mocí člověka, která zároveň může stále více negativně ovlivňovat samotné podmínky jeho existence. Vzhledem ke komplexnímu charakteru současného světa jsou však autorky přesvědčeny, že etika nemůže vnucovat závazné podoby morálky a poskytovat definitivní odpovědi a úplná řešení sporných mravních problémů.

Ve druhé kapitole věnované podnikatelské etice je po stránce filosofické zvláště zajímavá analýza jejích historických zdrojů. Pozornost si mimo jiné zaslouží dobře fundovaný rozbor etických koncepcí Adama Smitha a jeho názorů na úlohu morálky v ekonomice a podnikání. Správně je upozorněno, že ze Smithovy koncepce fungování ekonomiky volného trhu a jejího etického kontextu, podané v práci *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* (*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, 1776), vyplývá, že ekonomické jednání musí být mravně motivované, a proto se na Adama Smitha nemohou při hlubší reflexi celku jeho filosofického, etického a ekonomického díla oprávněně odvolávat neoklasické koncepce hlásající tezi, že „neviditelná ruka“ trhu všechno zařídí.

Přitom je třeba brát v úvahu, že Adam Smith navazoval jako profesor morální filosofie v Glasgowu na etické koncepce svého přítele Davida Huma, a právě z tohoto širšího rámce je třeba uvažovat o jeho koncepci mravní dimenze ekonomické činnosti. V práci *Teorie mravních citů* (*Theory of Moral Sentiments*, 1759) je Smithovi klíčem k vysvětlení lidské povahy cit sympatie (obdobně jako u Davida Huma tzv. *fellow feeling*), který především znamená schopnost soucitu a solidarity. Na podporu názorů D. Smrekové a Z. Palovičové, které odmítají spatřovat rozpor mezi Smithovou teorií národního hospodářství a jeho etikou, bych chtěl z filosofickohistorického hlediska zdůraznit, že pasáže z obou hlavních knižních děl A. Smitha byly původně součástí stejného cyklu přednášek.

Starost o vlastní zájem neznamená zřeknout se mravní motivace našeho jednání - tuto tendenci lze vysledovat i ve Smithově práci *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Filosoficko-etickým základem Smithovy teorie národního hospodářství je cit sympatie s lidským životem v různých dimenzích, týká se jak úsilí podnikatele rozmnožit výrobu, tak i úsilí zaměstnance o vyšší mzdu.

Jistým nedostatkem těchto jinak velmi dobrých analýz podnětů A. Smitha ke vzniku podnikatelské etiky v knize *Podnikatelská a environmentální etika* je pouze to, že při nich není odkazováno k anglickým originálům těchto hlavních Smithových prací, a prameny v anglickém jazyce nejsou uvedeny ani v seznamu literatury.

V části druhé kapitoly věnované teoretickým problémům jsou rozebírány především problémy morálky v podnikání, povahy a předmětu podnikatelské etiky a legitimacy zisku, je uvažováno

i o etických dilematech podnikání a v této souvislosti i o problému, zda má být podnikatelská etika morálkou sebeobětování.

Předmět podnikatelské etiky tvoří problémy a otázky, účelu a smyslu podnikání a pravidel, jimiž se má řídit. S tím souvisí i otázky, o jaké hodnoty by se mělo podnikání opírat, do jaké míry by měl podnikatelský svět kromě vlastních cílů akceptovat i závazky vůči společnosti, v jejímž prostředí operuje. V tomto kontextu se dostávají do popředí etické analýzy takové pojmy, jako je legitimní zisk, spravedlivá mzda, konkurence, prosperita, morální závazky a zodpovědnost podniku, ochrana životního prostředí. Při celkovém pohledu na podnikatelskou etiku vycházejí autorky z přesvědčení, že v podnikání není legitimní oddělovat: a) vlastní zájmy a snahy o dosažení zisku b) od závazku uspokojovat cizí potřeby. Podnikatelská etika přitom pochopitelně nemůže jednostranně zdůrazňovat jeden z těchto aspektů, ale má usilovat o jistou vyváženost mezi povinnostmi vůči společnosti a vlastním zájmem. Přitom by však nemělo docházet k neoprávněnému privilegování zájmů vybraných jednotlivců a skupin (tj. možnost prosperity ve zdravé konkurenci by měla zůstat pro každého účastníka tržního procesu zachována) a dále: navzájem konkurující zájmy by se neměly prosazovat na úkor něčích práv.

Z normativního hlediska je možné podnikatelskou etiku chápat jako disciplínu, jejíž podstatu tvoří proces zdůvodňování, vypracovávání argumentů, na jejichž podkladě hledáme normy a hodnoty, kterými by se mělo podnikání řídit na rozličných úrovních. Důležité ovšem je, aby na základě argumentů dokázala podnikatelská sféra tyto normy akceptovat v praxi. Právě ve vztahu k praxi chápou autorky termínem *podnikatelská etika* především soubor morálních norem (pravidel), které regulují rozhodování a konání podnikatelských subjektů v každodenních situacích, v konkrétních profesních oblastech a činnostech (výroba, obchod, bankovní sféra, reklama, burza...) z hlediska toho, co je žádoucí, abychom činili. Zde je však namístě hovořit spíše o podnikatelské morálce než o etice.

V úvahách o etických aspektech dosahování zisku v oblasti podnikání je mimo jiné zajímavě poukázáno na určité podněty teorie Maxe Webera pro tuto problematiku. Max Weber totiž při své analýze kapitalismu postřehl, že orientace jednání na zisk se nespojuje s neomezeným kofinitivním, nýbrž s racionálním úsilím o zisk na podkladě možností směny. Poněvadž si jsou autorky vědomy jistého úskalí Weberovy koncepce, správně zdůrazňují, že morálku v podnikání je třeba chápat jako schopnost převzít zodpovědnost za to, aby zisk a způsoby jeho dosahování byly legitimní. Termínem legitimní zisk pak chápou takový zisk, který se dosahuje na základě jednání, které je v souladě se zákonem a morálními normami, které společnost považuje za žádoucí a na základě respektu k oprávněným zájmům a potřebám druhých, tj. klientů, spotřebitelů, zaměstnanců aj. (s. 70).

Ve třetí kapitole recenzované monografie je zdůrazněno, že cílem environmentální etiky je (v souladu s koncepcemi Hanse Jonase) především obrana budoucího života člověka na zemi, mnohoznačnosti svobody jeho volby. Přitom by environmentální etika měla formulovat méně všeobecná, partikulární pravidla, která by mohla být přijatelná v kontextu konkrétní situace. Environmentální etika jakožto praktická etika si musí klást za cíl dávat podněty k přístupům (politickým, ekonomickým, environmentálním atd.), které by v souladu s bytostnými existenčními zájmy člověka chránily přírodu a přírodní procesy na podkladě našich nejlepších vědeckých znalostí.

Po stránce terminologické je podle mého názoru správně upřednostňován pojem environmentální etika, neboť péče o životní prostředí má kromě ekologických aspektů také závažné aspekty politické, sociální a psychologické. Jestliže zároveň přijmeme předpoklad, že životním prostředím člověka jsou závažné politické, sociální, ekonomické a přírodní podmínky jeho existence, potom

by environmentální etika měla zohledňovat jako svůj předmět všechny tyto úrovně konání člověka a institucí. Znamená to ovšem, že naše nová „smlouva s přírodou“ nemůže jednoduše nahradit společenskou smlouvu. Podle autorek knihy není možné učinit z přírody subjekt práva, pramen nové etiky, která by převážila nad smluvními vztahy a tradičními mravními kritérii společnosti.

Zvláště zajímavé jsou v této kapitole úvahy o *axiologické* dimenzi environmentální etiky. Podle D. Smrekové a Z. Palovičové je třeba vybudovat takovou axiologii, která by přinesla přesvědčivé důvody pro uznání hodnoty jednotlivých organismů, ale i hodnoty hierarchie superorganických celků - populací, biocenóz, biotů a biosféry. Zároveň je však třeba mít na zřeteli, že chápání hodnot životního prostředí souvisí s interakcí člověka s životním prostředím. Přitom by se ovšem environmentální etika měla vyhybat absolutizaci, respektive extremizaci jedné hodnoty na úkor hodnoty jiné. V tomto kontextu se ukazuje, že v monografii měla být věnována větší pozornost etické reflexi té skutečnosti, na niž poukazuje ve svých pracích zvláště přední představitel soudobé ekologické filosofie a evoluční ontologie Josef Šmajš. Jde totiž o to, že se osobní spotřeba, na níž je závislé podnikání, stále více stává závažným ekologickým problémem. Řešení této situace si vyžaduje strukturální společenskou změnu, která by i z etického a hodnotového hlediska vedla k optimálnímu omezení soudobého spotřebitelského životního stylu.

Čtvrtá kapitola je věnována mimo jiné otázkám etického kodexu podniku. Etický kodex podniku by měl být výsledkem kolektivní diskuse a zahrnovat i princip kolektivního závazku. Přitom by měl jasně definovat práva a povinnosti personálu a poskytovat opěrný bod při rozhodování pracovníků ve specifických situacích.

V monografii je též reflektován problém *sociální zodpovědnosti* podniku. V podstatě existují dva přístupy k tomuto fenoménu. Podle prvního je sociální zodpovědnost projevem toho, že podnik koná v mezích zákona a že poskytuje maximální zisk svým vlastníkům, respektive akcionářům. Jedním ze zastánců této teze je známý ekonom a sociální teoretik M. Friedman. Funkcionální typ uvažování zase zastává stanovisko, že institut sociální zodpovědnosti se může v podniku prosadit jen tehdy, když má podnik z toho nějaké výhody. Proti tomu však autorky zdůrazňují, že orientace na sociální zodpovědnost odpovídá vnitřní potřebě řídicích pracovníků založit identitu podniku na morální volbě. Přitom má podnik v rámci své sociální zodpovědnosti k dispozici postupy, které mohou kvalitativně ovlivnit jeho pozici ve společnosti. V této souvislosti však recenzovaná monografie klade podstatný důraz na Jonasovu etickou teorii o zodpovědnosti jako nerecipročním vztahu. Jonasovy myšlenky přitom výrazně ovlivnily styl myšlení vztahující se na problémy životního prostředí a jeho ochrany a výrazně se projeví i při tvorbě morálních kodexů v oblasti mezinárodního podnikání.

Závěrem zbývá vyjádřit oprávněné přesvědčení, že kniha D. Smrekové a Z. Palovičové poslouží jako zasvěcená a erudovaná informace pro zájemce o podnikatelskou a environmentální etiku a její filosoficko-teoretická východiska.

Jaroslav Hroch